

Elmélet és módszertan

PUSKÁS JÚLIA—EDDIE SCOTT—LÁNC MARGIT

Adatbázis az 1911. évi Gazdacímtár adataiból a gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások számára

(A számítógépes adatfeldolgozás tapasztalataiból)

Tanulmányunkban a következő kérdések rövid áttekintését tűztük célul:

1. A Gazdacímtárak forrásjelentősége a gazdaság- és társadalomtörténet számára.

2. Milyen előkészítő munka után kerülhettek az adatok a számítógépbe?

3. A kapott adatbázis felhasználásával eddig elvégzett rendezések, csoportosítások, illetve az elkészült táblázatok.

4. Lehetőségek az adatbázis további hasznosítására.

Ezek a célok determinálták, hogy tanulmányunk mindenekelőtt módszertani cikk.

1.

A Gazdacímtárak számítógépen történő feldolgozásának szükségességét, jelentőségét akkor látjuk csak igazán, ha felidézzük azokat a statisztikai forrásokat, amelyeket a mezőgazdasági népesség és a földbirtok tulajdonviszonyai megoszlása vizsgálatánál a történelemtudomány eddig hasznosított.

Ezek a következők:

1. a népszámlálások;

2. az 1895. évi mezőgazdasági üzemstatisztika;

3. az 1913. évi birtokstatisztika 100 kat. holdon felüli területekről.

A népszámlálások kimutatásai számos hasznosítható információt adnak a népesség foglalkozáscsoportjairól, a társadalom rétegződése és struktúrája változásának tanulmányozásához. A marxista gazdaság- és társadalomtörténetírás igyekezett kihasználni e források nyújtotta lehetőségeket és fontos mennyiségi mutatókat dolgozott ki a gazdaság, a társadalom változásainak jellegzetességéről. De a földtulajdon alakulásáról, a földbirtok megoszlásáról, az egyes társadalmi csoportok tényleges gazdasági pozíciójáról e források nem nyújtanak információt, mivel nincsenek adataik arra vonatkozóan, hogy az egyes társadalmi rétegek tulajdonában mennyi föld van.

Ismert tény a gazdaságtörténések körében, hogy az 1895. évi üzemstatisztika milyen tömeges és becses adatokat tartalmaz Magyarország mezőgazdaságának üzemstruktúrájáról, technikai felszereltségéről, a termelés színvonaláról. A különböző nagyságú gazdaságscsoportok területének adatai már konkrétabb tényeket nyújtanak a birtokmegoszlás szélsőségeiről is. A tényleges birtokstruktúra, a birtoktípusok változatossága tulajdonformák szerint azonban ebből a forrásból sem rekonstruálható. *A gazdaságok és a birtokok ugyanis nem azonos fogalmak.*

Még leginkább megközelítik egymást a 100 kat. holdon aluli csoportokban, amelyekben a birtok és a gazdaság csak elvértve vált külön. A 100 kat. holdon felüli csoportokban, amelyekben a gazdaság és a birtok a legtöbb esetben különválnak, a gazdaságstatisztika a tulajdon és birtokmegoszláshoz nagyon korlátozott lehetőségeket nyújt. Egy *birtokon* ugyanis több *gazdaság* is képződött, például *bérgazdaságok* formájában. Volt birtok, amelyből birtokrészek leváltak és más birtokokhoz kapcsolódtak ugyancsak bérelt útján az ún. *vegyes gazdaságok* kategóriájában. (Ez utóbbiakból még csak külön sem tudjuk választani, hogy mennyi a bérelt és mennyi a tulajdon terület a gazdaságokban!) Az 1895. évi mezőgazdasági statisztikából jelentős birtokterületek maradtak ki, mivel az összeírásakor nem vették figyelembe a tisztán erdő és legelő gazdaságokat. Ezek hogy módosították a 100 kat. holdon felüli összterületet és azok megoszlását nagyságcsoportok szerint, az kiderül, ha az 1895. évi üzemmstatisztika adatait az 1913. évi birtokstatisztika adataival vetjük össze.

A 100 kat. holdon felüli *birtokok* összes területe 1913-ban lényegesen nagyobb volt mint az 1895. évi összeírásban a 100 kat. holdon felüli *gazdaságok* területe. 1913-ban a *birtokok* összes területe 26,582,145 kat. hold, 1895-ben a 100 kat. holdon felüli *gazdaságok* összes területe 17,565,169 kat. hold. *1895-ben az említett gazdaságcsoportok kihagyása az összterületet tehát egy harmadával csökkentette.*

Lényeges különbséget mutatnak a két statisztika adatai a 100—1000 kat. holdas és az 1000 kat. holdon felüli csoportokban is. 1913-ban az összes területből a 100—1000 kat. holdas csoport részesedése kisebb (26,5%) mint ugyanezen gazdaságcsoportoké 1895-ben (32,3%). Az 1000 kat. holdon felüli birtokok aránya viszont a birtokstatisztikában nagyobb (73,3%) mint az üzemmstatisztikában (67,7%).

E néhány alapmutatóból is látható, hogy a birtokmegoszlás szélsőségeit a gazdaság megoszlása enyhítette, a középkategóriák súlyát növelte. A középirtokok aránya 100 kat. holdon felül kisebb, mint arra az üzemmstatisztikából következtethetünk. 1000 kat. holdon *felüli* birtokos birtokai közül 1000 kat. holdon *aluli* gazdaság az említett kategóriában került kimutatásra.

A birtokmegoszlásról, a tulajdonviszonyok formáiról, a birtoktípusokról az 1913. évi statisztika 100 kat. holdon felül több információt nyújt, mint az 1895. évi üzemmstatisztika. Közli például a szabad és korlátozott forgalmú birtokokat, ez utóbbiak főbb csoportjait is. Azonban e statisztikai forrás hasznosíthatóságának is megvannak a korlátai. Nem szerepelnek a birtokosok, nincsenek összevonva az egy tulajdonban levő birtokrészek. Egy birtokos különböző birtokait külön kimutatták. Ezt jelzik azok a jelentős különbségek, amelyeket a *birtokok száma* és az 1910. évi népszámlálásban a *birtokosok száma* között találhatunk. A 100 kat. holdon felüli *birtokok* száma 27,998, a birtokosoké pedig 16,994. Az 1000 kat. holdon felüli kategóriában még nagyobb az eltérés, mivel a *birtokok száma* 4,219, a *birtokosok száma* pedig 1,994. Ugyanazon birtokosnak kezében levő, de különböző nagyságú birtokainak más más birtok kategóriába sorolása, tehát ugyancsak korlátozza e forrásból a 100 kat. holdon felüli tényleges birtokmegoszlás a tulajdonviszonyok mutatóinak a kidolgozását.

E statisztikák főbb mutatóit, a hasznosíthatóságuk korlátait nem öncélúan idéztük fel. Hangsúlyozni kívánjuk velük, hogy jelenleg, amikor a gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások elérkeztek abba a szakaszba, hogy célul tűzhetik a mennyiségi változások mutatóinak pontosabb kiszámítását és főleg a gazdasági, társadalmi mozgások másik fontos összetevőjének, a *tartalmi és minőségi*

változásoknak a vizsgálatát, a kutatások előterébe olyan forrásokat kell állítani, amelyek magukban hordozzák a lehetőséget ilyen vizsgálatok végzéséhez.

A nagybirtok és nagybirtokos osztály vonatkozásában ilyen forráscsoportnak tekintjük az ún. *Gazdacímtárakat*, a 100 kat. holdon felüli birtokosok regisztereit. Ez az a forráscsoport, amely az ország összes nagybirtokosaira, azok birtokaira, személy szerint egyedi sorolásban tartalmazza az adatokat. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy hasonló típusú forráscsoport nem sok európai országban található!) Az adatok egyenkénti közlése *elvileg* lehetővé teszi azoknak az elemzéseknek, csoportosításoknak, kvalitatív és kvantitatív vizsgálatoknak az elvégzését, amelyeket a gazdaság- és társadalomtörténeti kutatási szempontok meghatároznak. Ebből a forráscsoportból rekonstruálhatjuk a nagybirtok, a nagybirtokosok mennyiségi és minőségi változásait, a tulajdonviszonyok sokféleségét. Vizsgálatuk és megismertetésük különösen fontos Magyarország esetében, mert itt a gazdasági és társadalmi mozgások a régi (azaz a feudális) és az új (azaz a kapitalista) különlegesen bonyolult összefonódásban mentek végbe.

E forráscsoport jelentőségét eddig is ismertük, adataikat részleteiben hasznosítottuk is. Azonban óriási adathalmazaik módszeres feldolgozása, csoportosítása, *manuális* munkával lehetetlen volt. E források hasznosítása most vált reálissá, amikor a *számítógépes feldolgozások* lehetővé váltak a történészek számára is és azok a gazdaság- és társadalomtörténeti elemzésekhez kezdenek létjogosultságot nyerni.

Magyarországon az 1890-es évektől az 1930-as évekig több Gazdacímtár is készült.

1. Az első Gazdacímtár 1893-ban jelent meg „Magyarország földbirtokosai” címmel, bellusi Baross Károly szerkesztésében. Az adatokat és a címeket a pénzügyi igazgatóságok útján gyűjtötték össze. Közli a 100 kat. holdnál nagyobb birtokkal rendelkezők névsorát és a tulajdonukban levő földterület nagyságát, művelési ágazatok szerint. Ez a munka nem volt hibaszálalék mentes, mert a *kataszteri birtokíveken feltüntetett birtokos gyakran nem volt azonos a telekkönyvi birtokossal*.

2. Az Országos Statisztikai Hivatal kiadásában is megjelent Gazdacímtár. Ez az 1895-ben végzett országos mezőgazdasági felvétel alapján készült. A 100 kat. holdon felüli *gazdaságokat*, a *gazdálkodó nevét és címét* találjuk ebben. Közli azt is, hogy ki milyen minőségben kezeli a gazdaságot: pl. tulajdonos, bérlő, haszonélvező stb.

3. „Magyarországi Gazdacímtár. 1911. Szerkesztette Rubinek Gyula.” (Magyarország, Horvát- és Szlovénország 100 kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzékét közli az egyes vármegyék részletes monográfiájával.) E kiadvány értékét szinte felbecsülhetlenné teszi az, hogy a pénzügyi igazgatóságok által készített legutolsó hiteles kimutatások alapján állították össze.

4. Magyarország földbirtokosai és földbérlői. (Gazdacímtár.) Bp. 1925.

5. Magyarország földbirtokosai és földbérlői. (Gazdacímtár. Bp. 1937. (Az 1935. évi országos mezőgazdasági adatfelvétel alapján az Országos Statisztikai Hivatal adta ki.)

A számítógépes feldolgozást az 1911. évi Gazdacímtárral kezdtük, meghatározott csoportosításban. Ezt a címtárat és a felvétel időpontját tartottuk legalkalmasabbnak a birtokosok, a birtoktípusok tanulmányozására. Adatai felvételenek időpontja pedig tükrözi azokat a változásokat, amelyeket a polgári fejlődés hozott a 100 kat. holdon felüli birtokosok, illetve birtokok területén, az 1910-es évekig. E Címtár adataiból jó bázis képezhető az első világháború utáni változások

sok méréséhez és a későbbi mozgásirányok megismeréséhez. (Pl. a földreformok hatása, a birtokstruktúra alakulása, módosulása azokon a területeken, amelyek a szomszédos országok integráns részei lettek. S. Eddie témája.)

Ezek után röviden ismertetjük az 1911. évi Gazdacímtár beosztását, adatszolgáltatásait.

Az 1911. évi Gazdacímtár három részből áll: 1. A tulajdonképpeni címtárból; 2. a megyei monográfiákból; 3. a névmutatókból. A Címtár betűrendben közli Magyarország vármegyéit. (Abaúj-Tolna megyével kezd és a megyékben a községeket abc sorrendben tartalmazza. A községekben a birtokosok neve ugyancsak betűrendben található.) A Címtár rovatai a következők: a község neve, a birtokos neve, a bérlő neve, lakhely, utolsó posta, a birtok művelési ágankénti részletezésben (szántó, kert, rét, legelő, nádas, használatlan terület), összes terület, a birtok kat. jövedelme. A birtok kiterjedése és a művelési ágak adatai kerekített számokban szerepelnek, a négyszögölek vagy töredék holdak nincsenek feltüntetve. A területi összegzések adatainak kerekítése következtében különböznek valamelyest a Gazdacímtárban kimutatott és a valóságos terület nagyságok. Az ezekből adódó eltérések — Rubinek szerint — lényegtelenek, mégis a feldolgozáskor sok nehézséget okoztak.

2.

Milyen előkészítő munkákkal kerültek az adatok a számítógépbe?

Az előkészítő munkálatokat azzal kezdtük, hogy eldöztük: olyan adatbázis létrehozása a célunk, amelyből a bevitt információk bármelyike visszakereshető: személyek, családok, a különböző jellegű, típusú birtokok, a birtok nagyságcsoportok, a községek, a járások, a megyék. Ezért elhatároztuk, hogy a bemenő adatokat tartalmazó lyukkártyán szerepelnie kell a *birtokos nevének*, a *birtok*, illetve *birtokrész* adatainak. A megye, a járás, a község, a birtoktípusok azonosítására pedig kódrendszert dolgoztunk ki.

A Gazdacímtár adatainak durva előbecsléseiből is tudtuk már, hogy az elkészítendő rekordok¹ száma a harmincezret meghaladja. A gazdaságosság szempontjait is figyelembe véve a lyukkártyát úgy terveztük meg, hogy a Gazdacímtár egy-egy adatsora egy kártyára ráférjen. Ezt csak úgy tudtuk elérni, hogy néhány információt — amelyet a feldolgozás szempontjából nem tartottunk lényegesnek (pl. a birtokos állandó lakhelye, utolsó posta stb.) — a felvételnél kihagytuk.

A Gazdacímtárból ilymódon a következő adatok kerültek rögzítésre: a község, a tulajdonos neve, a községben levő birtok vagy birtokrész művelési ágak szerint (szántó, kert, rét, szőlő, legelő, erdő, nádas, használaton kívüli terület nagysága katasztrális holdakban, koronában pedig a birtokkataszter tiszta jövedelme).

A birtokosok nevének azonosításához húsz karaktert tartottunk fenn. A nevek hosszúságának betűzéséből úgy látszott, hogy ez elegendő lesz a visszakereséshez. A községek azonosítása hatjegyű kódszám használatát igényelte. Ebből a hatjegyű számból az első kettő a megyét, az első négy a járást, az egész hatjegyű szám a községet azonosítja. A *helységkódokat* az 1910. évi népszámlálás 42 köte-

¹ Egy rekordnak nevezzük valamely birtokos egy birtokáról, illetve a községben kimutatott birtokrészéről a számítógépben tárolt információk összességét.

tében (a községek adatait tartalmazza) található számozás alapján dolgoztuk ki, illetve onnan vettük át a sorszámozást. E népszámlálási kötetben a megyék, ezeken belül a járások és a járásokon belül a községek sorszámozva vannak. Például: 1. Baranya megye, 1. Baranyavári járás, 1. Albertfalu. A mi kódolási rendszerünkben Albertfalu kódja e sorszámozás alapján 010101. Ez a hatjegyű kód szám azonosítja Albertfalut és azt, hogy Baranya megyében, a baranyai járás 1. sz. községe. A tvj. hatósági városokat, amelyek a népszámlálásban nem kaptak sorszámozást, úgy kódoltuk, hogy a megye járásai után folytatólagosan kapták a következő sorszámozást. Tehát: ha a megyében a járások 11-el végződtek, akkor a tvj, város a 12. számot kapta.

A községek neve nem minden esetben volt azonos a Gazdacímtárban és a Népszámlálásban. Ezért kódolásukhoz szükségessé vált esetenként a községek nevének azonosítása, kiigazítása. Ehhez a *Helységnévtárak* (ez esetben az 1913. évit használtuk) segítségével a megváltozott nevű községek azonosítása majdnem minden esetben teljes bizonyossággal sikerült, csupán hat-hét esetben maradtunk bizonytalanok.

A *birtoktípus kódrendszerének* kialakításánál az a szempont vezetett bennünket, hogy mindazok a birtokok illetve birtokcsoportok, amelyek jellegüknél, azaz a birtokos személyében, a birtoklás formájában sajátosságokat mutatnak, külön kódszámozást kapjanak. A sajátosságok, a különböző típusok számbavételéhez a Gazdacímtárat tanulmányoztuk át és összeírtuk azokat a variánsokat, amelyek a címtárban előfordultak. Ezek után eldöntöttük, hogy melyek azok a birtokok, amelyek a különböző elnevezések ellenére is egy csoportba tartoznak. Ezeknek változatos elnevezéseiről egy mutatót készítettünk a kódolás besorolásának a megkönnyítéséhez. Birtoktípusok kódolására három számjegyű kódszámozást alkottunk: az első számjegyet a birtokosok főbb típusainak a jelölésére, a második és a harmadik számjegyet az egyes főcsoportokon belül további alcsoportok elkülönítése céljából.

Ily módon birtoktípus kódrendszerünk a következőképpen alakult:

Birtoktípus kód az 1911. Gazdacímtár adatainak számítógépes feldolgozásához

1—2. természetes tulajdonosok

3—9. jogi személyek

1. pozíció:*
1. Arisztokraták
 2. Nem arisztokrata földbirtokosok
 3. Egyházak
 4. Állam kincstár
 5. Községek
 6. Közbirtokosság
 7. Városok
 8. Bankok, ipari vállalatok
 9. Egyéb jogi személyek

* 1 pozíció a kódszám első számjegyét jelenti, amely tartalmazza a fenti csoportosításokat. A második illetve a harmadik pozíció a kódszám második illetve harmadik számjegye. Tehát pl. arisztokrata, báró szabadtulajdonos birtoka házastársával = 162 kódszámozást kapta.

1. Arisztokraták:

2. pozíció: 1. hercegi hitbizományosok
 2. hercegi szabad tulajdonosok
 3. grófi hitbizományosok
 4. grófi szabad tulajdonosok
 5. bárói hitbizományosok
 6. bárói szabad tulajdonosok
 7. cs. és kir. magán és családi birtok
 8. személyi alapítvány
 9. lovagok
3. pozíció: 1. egyedi birtokos
 2. házastársával
 3. több társtulajdonos
 4. örökösök
 5. személyi alapítvány

2. Nem arisztokrata földbirtokos (gentry, polgár, paraszt)

2. pozíció: 0 (zérus)
3. pozíció: 1. egyedi birtokos
 2. házastársával
 3. több társtulajdonos, vevők
 4. örökösök
 5. személyi alapítvány

3. Egyházak

2. pozíció: 1. Róm. kath. egyház.
 2. Református egyház
 3. Görög keleti egyház
 4. Görög kath. egyház
 5. Egyéb egyházak (agostai ev., unitárius, izr.)
3. pozíció: 1. püspöki, érseki
 2. főkáptalani, káptalani, préposti, egyházkerület, apátság, egyházmegye
 3. egyházközség
 4. egyházi iskolák, tanulmányi alapítványok, szerzetesrendek.

4. Államkincstár

2. pozíció: 0 (zérus)
 3. pozíció: 0 (zérus)

5. Községek

2. pozíció: 0 (zérus)
 3. pozíció: 0 (zérus)

6. *Közbirtokosság*

2. pozíció: 1. úrbéressek, volt úrbéressek,
2. közbirtokosság.
3. pozíció: 0 (zérus)

7. *Városok*

2. pozíció: 0 (zérus)
3. pozíció: 0 (zérus)

8. *Bankok és iparvállalatok*

2. pozíció: 1. Bankok, pénzüzetek
2. ipari részvényt.
3. takarékpénztárak
3. pozíció: 0 (zérus)

9. *Egyéb jogi személyek (pl. szövetkezetek)*

2. pozíció: 1. egyesületek
2. ösztöndíj alapítvány, Kultúralapítvány, alapítvány
3. egyéb jogi személyek, társaságok
3. pozíció: 0 (zérus)

Miután a kódok szisztémáját kialakítottuk, következett a Gazdacímtár lemásolása (xeroxozása) és a lapokra az alapadatsorokhoz a kódok felírása, rávezetése. Az így nyert adatsort kiegészítettük még a bérlők számának adataival is.

E munkálatok után alakíthattuk ki a végleges lyukkártya tervet, amely a következő formát kapta:

Kártyaterv

Község kódja:	1—6 pozíció	6 karakter
Szántó:	7—12 pozíció	6 karakter
Kert:	13—16 pozíció	4 karakter
Rét:	17—20 pozíció	4 karakter
Szőlő:	21—24 pozíció	4 karakter
Legelő:	25—30 pozíció	6 karakter
Erdő:	31—36 pozíció	6 karakter
Nádas:	37—40 pozíció	4 karakter
Használatlan:	41—44 pozíció	4 karakter
Összes terület:	45—50 pozíció	6 karakter
Kat. tiszta jöv.:	51—56 pozíció	6 karakter
Birtokjelleg és bérlő	57—58 pozíció	3 karakter
Bérlő	59 pozíció	1 karakter
Tulajdonos neve:	60—80 pozíció	20 karakter

Az adatokat a véglegesen kialakított kártyaterv alapján át kellett másolni *kódlapokra*. A Számítóközpont ugyanis nem vállalta, hogy azokat a xeroxozott és a kódszámokkal kiegészített Gazdacímtár lapokról közvetlenül viszi át lyukkártyára. Ez a másolás illetve az adatok kódlapra írása *nagy tömegű manuális*

munkát igényelt és mint minden másolás, növelte a hibalehetőségeket. Ily módon az adatoknak csak a felét írtuk kódlapokra, a másik felének rögzítését Cambridgeben végezték el, s onnan mágnesszalagon kaptuk azokat meg.

A kártyalyukasztás a szokásos ellenőrzéssel történt. A lelyukasztott anyagról *listát* kaptunk, amelynek hibáit *ugyancsak manuálisan kellett kijavítani*.

Az így elkészített és ellenőrzött anyag került gépre a *GAZDA I.* program *bemenetelére*. Ez a program a lyukkártyán kapott adatokból mágnesszalagos rekordokat képzett, továbbá azokat még a következő adatokkal egészítette ki: 1. rekordazonosító, 2. birtoknagyságcsoport kódok. A rekordazonosító tette lehetővé a későbbiekben előbukkanó hibák kiküszöbölését. Ez ugyanis az egyes rekordoknak sorszámot adott, amelyre hivatkozni lehet.

A birtoknagyságcsoportok számára a következő kódszámokat alkottuk:

100—	200 kat. hold	1
200—	500 kat. hold	2
500—	1000 kat. hold	3
1000—	5000 kat. hold	4
5000—	10000 kat. hold	5
10000—	felül kat. hold	6

További funkciója volt e programnak még a rész- és összterületek helyességének az ellenőrzése, azaz ún. *kontrollösszeg képzés*. Összeadtuk a művelési ágak területét és azonosítottuk a Gazdacímtárban kimutatott összterülettel. Ha a részterületek összege és a végösszeg közötti eltérés nem haladta meg az 5%-ot, akkor a rekordot felvettük az adatbázisba, ha a hiba 5%-on felül volt, akkor a rekordot nem vitte fel a mágnesszalagra, hanem *hibalistát* nyomtatott róluk. Ez a lista hosszú volt. Ekkor derültek ki nemcsak a lyukasztás hibái, hanem az is, hogy esetenként a Gazdacímtárban a részterületek (az egyes művelési ágak adatai) és az összterület között nagy eltérések vannak. A lyukasztás hibáinak korrigálása egyszerűbb volt, nagyobb problémát a Gazdacímtár hibás adatainak javítása jelentette. (Volt úgy, hogy a hibák nyomdai elírásból, számjegyek felcseréléséből eredtek, de ezeket is lehetett javítani.) A többi eltérés tisztázásához felhasználtuk az 1895. évi és az 1925. évi Gazdacímtár adatait is, hogy támpontokat kapjunk a durva különbségek eredetéről. A javítások e módszerében azonban bizonytalanok voltunk és eredményei nem voltak megnyugtatóak. A hosszantóan gyakori esetek következtében végül is arra az elhatározásra jutottunk, hogy a rekordokat az ún. *számított összterülettel* egészítjük ki. Ezt a művelési ágak adatainak összeadásából képeztük és a továbbiakban mindig ezt a számított összterületet vettük alapul.

Ismételt javítások sorozatával jutott tehát el a *GAZDA 1.* abba a fázisba, amikor a már szükséges és lehetséges korrekciók végrehajtása után mint *adatbázis* készülnek, illetve használhatónak tekinthetjük. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy jelenleg, amikor ebből az adatbázisból dolgozunk, még mindig előbukkannak apróbb hibák, amelyeket folyamatosan korrigálunk.) Nyugodtan állíthatjuk azonban, hogy a munka nehezebbik részén túljutottunk, annak jelentős szakasza lezárult. Az adatbázissal az MTA Történettudományi Intézete olyan forrás birtokába került, amely visszakerdezéseken keresztül lehetővé teszi, hogy Magyarország birtokosairól, birtokviszonyairól eddig el nem érhető *kvantitatív és kvalitatív információkat* szerezzünk, amelyek alapul szolgálnak a nagybirtokos osztály társadalmi összetételének, vagyoni viszonyainak részletes és pontos analíziséhez.

3.

Az adatbázis felhasználásával eddig készült táblázatok rendezések; csoportosítások

Két irányban indítottuk el az adatbázis hasznosításának munkálatait: 1. kvantitatív mutatókat dolgoztunk ki a különböző birtoknagyság csoportokról, azok jellegzetességeiről, meghatározott vidékek, tájak, területek szerint (ez közvetlenül E. Scott kutatói témájához, a földbirtokreform vizsgálatához nyújtott információs adatokat).

2. A birtoktípusok szerint a különböző típusú birtokok és birtokosok visszakeresése a nagybirtokosok társadalmi összetételének, vagyoni viszonyainak tanulmányozása céljából. (Ez az MTA Történettudományi Intézete újkori magyar osztályának társadalomtörténeti kutatásaihoz kapcsolódik.)

A birtoktípusok alapján táblázatokat nyomtattunk ki a birtokosokról és birtokaikról. Ezek a táblázatok a birtokosok nevét ABC-sorrendben közlik. Rendelkezésünkre állnak a következő csoportok eddig elkészült listái:

1. az arisztokraták;
2. a nem arisztokrata földbirtokosok;
3. az egyházak;
4. az állami;
5. a községi;
6. a közbirtokossági;
7. a városok;
8. a bankok és ipari vállalatok;
9. egyéb jogi személyek.

E listák hasznos eszközöknek bizonyultak az ellenőrzéshez is, mert pl. a kódolási hibákat ezekből tudjuk legkönnyebben javítani.

További részletes elemzésünket a *természetes birtokosoknál* kezdtük. Kiszármoltuk, hogy 100 kat. holdon felüli birtokból mennyi volt tulajdonukban. Ennek mutatója: 48,7%. A 100 kat. holdon felüli birtokok egyik sajátosságát jelzi ez, nevezetesen azt, hogy többsége *nem természetes személy, egyén* tulajdonában vagy birtoklásában volt, hanem ún. *jogi személyekhez* tartoztak. Ennek mutatója: 51,3%. A természetes személyek közül az arisztokratákhoz tartozott a 100 kat. holdon felüli birtokok 24,6%-a, a nem arisztokrata személyekhez pedig 24,1%-a.

Hogy az arisztokrata és nem arisztokrata nagybirtokosok tulajdonában levő terület nagysága megművelés szerint mennyire különbözött, azt táblázatunk mutatói szemléltetően és meggyőzően bizonyítják. (V.ö 740. I. táblázatával)

A különböző típusú birtokok arányainak megismerése után az arisztokraták visszakeresett listájának részletesebb tanulmányozásához kezdtünk. E listából, amely az egyes birtokokat, illetve birtoktesteket községenkénti részletezésben sorolja fel, össze akartuk vonni az egy kézben levő birtokokat. az arisztokraták tényleges birtokviszonyainak rekonstruálása céljából. E munkálatnál is több nehézséggel találtuk magunkat szembe. Az összevonás ugyanis nem történhetett meg egy munkafázissal. Az egyik jelentős akadályt a számítógépen az jelentette, hogy a nevek és a rövidítések az eredeti forrásokban (Gazdacímtárakban) több változatban találhatók. A kódlapra történő másolásnál ugyancsak akadtak hibák a nevek írásában, rövidítéseikben.

*Az arisztokrata és nem arisztokrata birtokosok birtokainak megoszlása
művelési ágak szerint százalékban:*

Művelési ágak	birtokosok	
	arisztokraták	nem arisztokraták
szántó	35,2	51,9
kert	0,4	0,5
rét	6,7	8,1
szőlő	0,2	0,3
legelő	12,1	13,2
erdő	40,6	23,1
nádas	0,5	0,3
használatlan	4,4	2,6
jövedelem (koronában)	34,930	39,227

Ezért a neveket előzőleg *manuálisan* azonosítani és írásukat egységesíteni kellett. Az azonos nevű, de nem ugyanazokat a személyeket pedig külön választottuk. Miután ezt elvégeztük, mindegyik arisztokratának egy kódszámot adtunk, amelyek alapján a gép az összevonásokat elvégezte. Ezután újabb ellenőrzéssel és kiegészítő *manuális* munkával folytattuk a további összevonásokat. Így készült "Magyarország arisztokratáinak név- és birtokjegyzéke" a következő csoportosításban.

- I. hercegi birtokosok,
- II. grófi birtokosok,
- III. bárói birtokosok.

A táblázatok tartalmazzák a birtokost, a községek kódszámait, a birtokrészeket művelési áganként, azok tiszta jövedelmét és végül mint *új számítást közöljük a birtokrészek összességét.* (A birtokosok kódszámai jelzik, hogy ezekből mennyi volt a hitbizomány, mennyi a szabad birtok.)

Ez a táblázatos lista az *első és teljes adattár* a magyarországi arisztokrácia földtulajdonviszonyairól a jelzett időben.

Megkezdjük a nem arisztokrata birtokosok visszakeresett listáinak tanulmányozását is. Elkülönítettük az 1000 kat. hold, vagy annál nagyobb területtel rendelkező birtokosokat, összevontuk birtokrészeiket. Ezt a munkát *manuálisan* végeztük, mivel ily módon nagyobb biztonsággal tekintettük át az anyagot és végeztük el a korrekciókat, mintha gépi számításokra bíztuk volna azokat. Így kialakítottuk „Az 1000 kat. hold és annál nagyobb birtokokkal rendelkező nem arisztokrata földbirtokosok név- és birtokjegyzékét”: Ezzel a táblázatos kimutatásunkkal, amelyet 2. sz. adattárnak neveztünk, feltérképeztük az összes 1000 kat. holdas vagy annál nagyobb területtel rendelkező birtokost és birtokait. Az 1. és 2. sz. táblázataink az 1000 kat. holdas vagy annál nagyobb területet birtoklók számát és birtokaiknak területét a következőkben jelzik:

1000 kat. vagy azon felül		
	a birtokosok száma	a birtokok összes területe ezer kat h.)
Összes	2 311	9 089
ebből arisztokrata:	1 175	6 189
nem arisztokrata:	1 136	2 900

Az 1. és 2. sz. adattárunkból összeállítottuk a 10,000 kat. holdas vagy annál nagyobb területtel rendelkező birtokosok név- és birtokjegyzékét is terület nagyságunkénti rendezésben:

N é v *	Összes terület	Szántó	Jövedelem 1000 K
Esterházy Miklós herceg	385 278	134 003	3 005
Schönborn-Buckheim Frigyes gróf	223 676	22 685	231
Frigyes főherceg	182 168	41 677	907
Coburg Fülöp herceg	167 836	16 788	396
Pálffy Miklós herceg	85 751	17 962	420
József kir herceg	84 933	20 814	375
Károlyi László gróf	82 813	30 154	489
Festetits Tasziló gróf	80 465	20 576	327
Andrássy Géza gróf	75 354	11 752	170
Wenckheim István gróf	67 589	3 183	47
Károlyi Lajos gróf	62 565	18 567	275
Esterházy Pál gróf	62 444	16 680	344
Pallavicini Sándor őrgróf	58 643	31 189	275
Schaumburg Lippe herceg	57 120	18 692	365
Wenckheim Frigyes gróf	48 809	15 058	284
Károlyi Mihály gróf	45 943	15 753	235
Andrássy Dénes gróf	45 418	11 367	197
Hadik-Barkóczy Endre gróf	42 506	12 891	112
Festetits Tasziló herceg	41 407	6 506	187
Andrássy Gyula gróf	41 130	8 408	106
Bánffy György gróf	39 734	4 239	56
Zichy gróf seniorátus	36 495	6 253	92
Wimpffen Siegfried gróf	36 326	21 511	323
Zichy Rafael gróf	36 089	10 740	215
Pálffy János gróf	35 872	9 642	185
Almássy Dénes gróf	35 147	18 779	292
Sulkovszky József herceg	34 245	7 783	81
Thoroczkay Miklósné grófnő	33.628	215	12
Andrássy Sándor gróf	33.550	8.964	107
Festetits Pál gróf	33.247	22.167	290
Solymossy Lajos báró	31.581	13.437	137
Esterházy Miksa Móríczy gróf	29.451	9.523	167
Bethlen Áladár gróf	29.166	2.601	27
Hunyadi József gróf	27.792	7.349	94
Csekonics Endre gróf	27.828	22.750	392
Ballerstrem Ferenc gróf	27.102	1.293	34
Bánffy báró	26.172	55	5
Károlyi József gróf	26.332	12.864	152
Pálffy József gróf	25.243	5.273	122
Kemény Kálmán báró	24.793	779	8
Festetits Jenő gróf	24.234	8.569	161
Széchenyi Béla gróf	24.116	6.053	149
Zichy János gróf	24.095	12.752	279
Nádasdy Tamás gróf	23.641	12.075	215
Erdődy Sándor gróf	23.333	9.517	160
Montenuovo Alfréd herceg	22.998	15.252	247
Vigyázó Sándor gróf	22.483	9.907	145

* Meg kell jegyeznünk, hogy adatbázisunk korrekcióit még mindig nem mondhatjuk teljesnek. Ezért közölt adatainkat további korrigálások még módosítják. E listán is további összevonások szükségességét (például a férj és feleség birtokát) jelzi. Az azonosításokat azonban már nem tudjuk a Gazdacimtar adataiból végrehajtani. Ehhez egyéb források „bekapcsolása” is szükséges. A Gazdacimtar alap és kiindulópont a birtokosok tényleges személyének megállapításához. Ehhez családkutatásokat kell végeznünk. Ennek munkálatait kezdtük el Kolossa Tiborral.

N é v	Összes terület	Szántó	Jövedelem 1000 K
Wesselényi Miklós báró	21.908	4.381	53
Tisza István gróf	21.470	6.078	98
Széchenyi Imre gróf	21.391	9.240	100
Biedermann Rezső báró	20.682	8.457	121
Serényi Ottóné grófnő	20.661	2.792	25
Sztáray Sándor gróf	20.602	4.372	51
Zichy Ödön gróf	20.214	2.417	37
Révay Ferenc báró	20.156	1.568	35
Esterházy Miklós gróf	20.114	6.712	103
Dessewffy Miklós gróf	20.052	15.859	148
Merán Jánosné grófnő	20.043	9.162	130
Vécsey László báró	19.732	3.627	33
Draskovits Iván gróf	19.509	9.243	117
Teleki grófi család	19.363	251	7
Bánffy Albert báró	19.222	4.272	54
Batthyany-Strattmann Ödön	19.509	9.243	117
Wimpffen Simon gróf	18.873	8.829	164
Teleki L. Gyula gróf	18.453	2.509	34
Chotek Rezső gróf	18.321	9.504	239
Majláth József gróf	18.340	10.711	61
Károlyi Sándor gróf	18.307	4.956	58
Wenckheim Frigyesné grófnő	17.842	5.153	81
Károlyi Gyuláné grófnő	17.811	6.892	71
Schönberg Donald báró	17.627	71	3
Széchenyi Andor Pál gróf	17.118	5.527	72
Hahn Samu lovag	17.112	3.860	25
Hohenlohe herceg	17.102	65	11
Hatvany Deutsch Sándor báró	17.086	7.685	115
Springer Gusztáv báró	16.942	11.308	163
Károlyi Gyula gróf	16.545	7.715	99
Fülöp szász Coburg herceg	16.289	9.316	88
Karácsonyi Jenő gróf	16.176	11.412	165
Forgách István gróf	16.004	2.026	28
Csáky Vidor gróf	15.795	4.913	72
Szapáry László gróf	15.708	5.499	107
Apponyi Géza gróf	15.689	6.654	101
Erdődy Imre gróf	15.636	6.388	113
Edelsheim Gyulai Lipót gróf	15.364	7.682	143
Pálffy Pálné grófné	15.151	8.592	105
Esterházy Ferenc gróf	15.059	6.290	104
Zselenszki Robertné	15.031	6.589	49
Zselenszki Róbert	14.913	6.992	72
Zay Miklós gróf	14.912	1.810	27
Zichy N. János gróf	14.342	11.909	227
Degenfeld József gróf	14.212	5.887	49
Batthyány László gróf	14.095	10.103	130
Wodiancz Albert báró	13.923	6.720	120
özv. Vermes Vinczéné grófné	13.726	8.018	107
Széchenyi Emil gróf	13.713	4.781	14
Hunyadi Károly gróf	13.615	2.789	33
Zichy Meskő Jakab gróf	13.609	5.008	75
Pronay István Galos báró	13.607	4.753	85
Bethlen Andrásné grófnő	13.535	229	6
Wenckheim K. grófnő	13.534	8.360	177
Forgách László gróf	13.368	8.238	59
Solymossy Jenő báró	13.252	4.406	43
Károlyi Lajos gróf	12.874	4.928	95
ifj. Zichy Ödön gróf	12.690	157	6

Név	Összes terület	Szántó hold	Jövedelem 1000 K
Dégenfeld Sándor gróf	12.674	4.541	45
Forgách Ilona grófnő	12.473	2.292	30
Breunner Ágoston gróf örökösei	12.411	7.679	129
Csáky Albin gróf	12.292	513	17
Khuen-Hederváry Károly gróf	12.250	5.201	91
Modenay herceg	12.220	3.568	89
Königsberg Ferenc gróf	12.209	2.214	42
Teleki József gróf	12.185	5.905	71
Esterházy Miklós Mórícz gróf	11.994	6.657	114
Lónyai Elemér gróf	11.813	4.309	67
Zichy Ágost gróf	11.765	8.256	158
Zichy Nándor gróf	11.731	6.883	114
Harkányi János	11.708	7.815	123
Potoczky gróf örökösei	11.545	339	7
Berchtold Lipótné	11.381	8.659	133
Teleki Sámuel gróf	11.351	3.745	43
Batthyány Lajos gróf	11.257	8.332	143
Bomcompagni hercegnő	11.204	—	10
Károlyi Imre gróf	11.093	4.910	56
Esterházy Sándor gróf	11.046	5.576	108
Stubenberg József gróf	10.979	4.847	59
Forgách Károly gróf	10.970	1.202	19
Zichy Béla gróf	10.967	4.849	82
Wenckheim Géza gróf	10.942	6.972	103
Haupt Stümmer L. báró	10.916	1.004	28
Waldbold Frigyes	10.772	553	9
Windesgrätz Alfréd herceg	10.635	1.345	35
Wenckheim Dénes gróf	10.591	5.727	83
Esterházy Ferenc örökösei	10.403	1.476	47
Erdődy György gróf	10.338	4.413	78
Reuss herceg	10.301	646	2
Jankovich Tivadar	10.290	4.096	63
Jósika Sámuel báró	10.147	2.042	24

10 000 kat. holdon felüli nem arisztokrata nagybirtokosok név- és birtokjegyzéke

Név	A birtok összes területe	Kat. tiszta jövedelme
1. Urmánczy János	29.9946	15.649
2. Dréher Antal	25.179	198.117
3. V. Papp Simon	21.075	15.649
4. Tischler Mór	21.213	21.237
5. Schoeller és társa	16.405	
6. Albony János és társa	16 457	8 473
7. Mándy Sámuel	14 830	84 970
8. Kendeffy Gábor	13 476	8 876
9. Grosz József	13 164	13 720
10. Lieben Ernő és testvére	11 929	36 551
11. Mocsonyi Antal	11 102	18 644
12. Urmánczy Jeromos	11 920	7 119
13. Sváb Sándor	10 830	52 754
14. Papp Zsigmondné özv.	10 577	2 451

*Milyen lehetőségeket látunk az adatbázis további hasznosítására?
Néhány javaslatunk ezzel kapcsolatban*

1. Ahhoz, hogy a 100 kat. holdon felül a tényleges birtokmegoszlást valamennyi birtokcsoportban rekonstruálhassuk, az egymáshoz tartozó birtokok, birtokrészek összevonását tovább kell folytatnunk. A következő legfontosabb feladatunknak az ún. középbirtokok, azaz a 100—1000 kat. holdas természetes személyekről készített táblázatos kimutatás előkészítését látjuk a visszakeresett listák alapján. Ennek nagyobb részét ugyancsak *manuálisan* tudjuk elvégezni, mivel ebben a csoportban még gyakrabban fordulnak elő azonos nevek, amelyek nem azonos személyek. Ez után lehet a tényleges birtokmegoszlás mutatóit a 100 kat. holdon felüli birtokosok vonatkozásában kiszámítani. Utána pedig meg lehetne kezdeni a nemesi, a polgári és a paraszti birtokosok különválasztását. Ez azonban olyan óriási munkálatot, kutatást, újabb forráscsoportok bevonását igényli, hogy csak az érdekelt kutatók együttes munkájával lehet elindítani. Mi azt látjuk célszerűnek, hogy e vizsgálatokat egyelőre kisebb területegységre, egy vagy néhány megyére korlátozzuk.

2. Lehetőséget nyújt az adatbázis arra is, hogy a történeti Magyarország területéből leválasszuk a mai Magyarország területét. Így megkapjuk a bázist az összehasonlító vizsgálatokhoz az 1935. évi Gazdacímtár adataival. A két adatsor elemzése révén szerezhetünk információkat a birtokosok személyének és birtokainak változásairól. (Az összehasonlítást megkönnyíti, hogy az 1935. évi Gazdacímtárban az 1000 kat. holdon felüli birtokosok birtokrészeit összevonták és nagysorrendbe állították.)

3. Különböző mutatók alkalmazásával (például a szántó föld aránya) tájegységeket alakíthatunk ki a tipikusan mezőgazdasági vidékek körülhatárolására, és ezeken a vidékeken mutathatnánk be a nagybirtokosokat és birtokaik típusát. Az adatbázis hasznosíthatóságának a lehetőségeit tovább sorolhatnánk. Csak az említetteknek a megvalósítása is az MTA Történettudományi Intézet részéről azonban időt, munkaerőt és egyéb kutatási költségeket igényel. Szeretnénk arra is felhívni a figyelmet, hogy *a számítógépes feldolgozások nem azt jelentik, ahogyan ezt a történészek olykor elképzelik, hogy a gép „dolgozik” s a kutató szinte munka nélkül kapja meg a szükséges eredményeket.* A számítógép nem annyira megkönnyíti, hanem lehetővé teszi olyan vizsgálatoknak az elvégzését, amelyet *csak* manuálisan egyáltalán nem tudnánk elvégezni, de „együtt dolgozni a számítógéppel” ugyancsak sok munkát, kutatást, módszerek kidolgozását kívánja. Adatbázisunknak a karbantartása, a „visszakeresés” minden lépése csak úgy lehetséges, ha a történész és a matematikus együtt tevékenykedik.

Ez első adatbázis készítésének tapasztalatait hasznosíthatjuk azoknak a szükségleteknek a felméréséhez is, amelyeket ilyen jellegű munkálatok igényelnek.

Végül: a történeti feldolgozások sorában meg kellene hogy kapják helyüket, értéküket a számítógépes feldolgozásokkal készített adatsorok, adattárak. Véleményünk szerint ezek olyan *alapkutatások*, amelyek eredményeinek a publikálása a történeti kutatásokhoz nélkülözhetetlenek lesznek a jövőben (azok már ma is!). A számítógépes feldolgozás a történettudományban is szaktudományi ágat jelent, fejlesztése szükséges és a továbbhaladás érdekében nélkülözhetetlen is.